

L'empoderament com a estratègia de transformació política i social

Empowerment as a strategy for political and social transformation

Gemma Altell Albajes¹

Resum

Constatem manifestacions actuals de l'empoderament ciutadà i, a continuació, passem a fer una revisió històrica de com ha anat evolucionant el concepte d'empoderament fins a arribar al moment actual. Aquest repàs històric s'atura en tres etapes: la superació de l'assistencialisme, la presa de consciència dels drets individuals i col·lectius i l'empoderament al servei de la transformació col·lectiva. Però cal diferenciar el concepte clàssic de poder vinculat al sotmetiment amb l'empoderament que ens permet atorgar poder a les persones. Aquí cal reflexionar sobre quin paper ha tingut el feminisme en la definició i l'estratègia de l'empoderament. L'entendem com un concepte eminentment feminista. La teoria feminista defensa els drets de les dones i l'equitat d'homes i dones en totes les esferes de la vida. L'empoderament ha estat, doncs, central i, ahora, ha retroalimentat el concepte. Un bon exemple ha estat el dret a vot de les dones. En els casos dels col·lectius que han patit major vulneració de drets ha estat especialment important i transformador aquest canvi de paradigma en la mirada i en l'acció social. Així mateix és central el paper de la tecnologia en l'empoderament polític actual. Cal, però, analitzar les limitacions del concepte d'empoderament i els riscos del miratge de l'empoderament.

Paraules clau: Empoderament, incidència política, lideratge, feminismes, democràcia, política, opressió, acció social, tecnologia.

Per citar l'article: ALTELL ALBAJES, Gemma. L'empoderament com a estratègia de transformació política i social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2018, n. 212, p. 71-82. ISSN 0212-7210.

¹Psicòloga social.

Abstract

We find current manifestations of citizen empowerment and we go through a historical review of how the concept of empowerment has evolved until it reached the present moment. This historical review consists of three stages: the overcoming of the assistance, the raising of awareness on individual and collective rights and empowerment as a tool for collective transformation. We must differentiate between the classic concept of power linked to subjection and the empowerment that allows people to have power. Here, we need to reflect on the role played by feminism in the definition and strategy of empowerment. We understand it as an eminently feminist concept. Feminist theory defends the rights of women and the equity between men and women at all levels. Empowerment has, therefore, been central and at the same time, it has fed the concept. A good example has been women's right to vote. This change of paradigm from both this point of view and in social action has been especially important in the case of the groups that have suffered the most in terms of rights violation. The role played by technology in current political empowerment is also central. It is necessary, however, to analyze the limitations of the concept of empowerment and the risks of the mirage of empowerment.

Key words: Empowerment, political advocacy, leadership, feminisms, democracy, politics, oppression, social action, technology.

Introducció

El moviment del 15M va aconseguir portar al carrer, l'any 2011, milers de persones de diferents ciutats i pobles de l'Estat. Un moviment ciutadà sense precedents recents que va derivar en desenes d'iniciatives d'incidència i protesta política, la majoria de les quals es mantenen a dia d'avui. Es tracta, segurament, d'un dels exemples més clars d'empoderament polític a Espanya i a Catalunya després de la Transició. Aquest moviment va aconseguir que la ciutadania se sentís interpel·lada i responsable alhora de l'esdevenidor polític del país. No és casualitat que es produís en aquell moment. Hi ha diferents factors que conflueixen i que permeten explicar aquests esdeveniments des de la perspectiva de l'empoderament ciutadà. Ens trobàvem en la vall d'una crisi econòmica molt rellevant a escala internacional però especialment al nostre país. La responsabilitat d'aquesta crisi és col·locada, en gran part, en la irresponsabilitat política dels nostres governants, en la qual pren un paper protagonista la corrupció. Les noves generacions nascudes o "crescudes" ja en democràcia han aconseguit nivells de formació molt superiors a les generacions anteriors però es troben, alhora, en una situació econòmica

més difícil –en termes generals– que la generació anterior. Trobem doncs joves amb ganes i capacitat per qüestionar el sistema i amb la convicció democràtica que poden reivindicar els seus drets de ciutadania. Els hem educat perquè sigui així però molt probablement la transformació política profunda després de la Transició encara no s’ha fet i hi ha un cert sentiment de decepció sobre la democràcia construïda després del 1975. Aquesta transformació passarà, justament, per l’empoderament ciutadà estable, regular i profund i la seva translació a les institucions. Els polítics i polítiques realment al servei de la ciutadania.

Evolució històrica del concepte d’empoderament

L’empoderament és un concepte que neix de la constatació que totes les persones tenim un poder sobre les nostres vides i el nostre entorn si aconseguim identificar-lo. Aquesta premissa abasta tots els àmbits de la vida: les relacions personals, l’entorn laboral-professional, l’acció política, la vida quotidiana, la salut, l’educació, etc.

Superant l’assistencialisme. L’any 1976 Barbara Solomon desenvolupa per primera vegada el concepte d’empoderament aplicat al treball social. En el llibre *Black Empowerment: Social work in oppressed Communities* diu: “irònicament, proporcionar recursos pot ser de poca ajuda per aconseguir l’empoderament si proporcionar aquests recursos alimenta un sentiment d’impotència i dependència [...], la capacitat de liderar el propi procés juntament amb la mobilització del seu potencial de desenvolupament és el que permet donar a aquest desenvolupament el nom de desenvolupament endogen” (SOLOMON, 1976). Amb aquesta aproximació pretenia desmarcar-se de la visió assistencialista que existia en aquell moment i obrir un nou enfocament per al treball social.

Prenent consciència dels drets, més endavant, als noranta, Margot Breton parla de set elements bàsics que cal incloure per parlar d’empoderament i aplicar aquesta mirada. Són els següents: acció social, consciència política, el dret de dir, reconèixer-se a un mateix i ser reconegut com a competent, l’ús del poder, el principi de “col·legialitat”, el treball grupal i comunitari (BRETON, 1994).

Des d’aquesta perspectiva diversos autors s’han referit a l’empoderament en el marc de l’acció social com l’estratègia per reduir la violació dels Drets Humans. En aquest sentit, el focus conceptual s’ha posat en el treball amb els “grups” oprimits davant la lògica imperant (opressor-oprimit). S’afirma que qualsevol intervenció que abordi l’acció de manera “clínica” o interpersonal no ajuda a prendre consciència de la dimensió sociopolítica de l’opressió i genera una doble victimització: per una banda, la victimització per la problemà-

tica viscuda, i per l'altra, per l'atribució individual de la responsabilitat en les causes que han portat a la situació viscuda. El treball social ha de tenir doncs la mirada social i política i el treball grupal com a eixos centrals per contribuir a aquesta consciència.

L'empoderament al servei de la transformació col·lectiva de la societat. Si avancem un grau més en la definició del concepte arribem a l'empoderament des de la incidència política, amb la qual iniciàvem aquest article. Més enllà d'organitzar-se col·lectivament per la defensa dels drets individuals de col·lectius oprimits es tracta de l'organització col·lectiva des de la mateixa participació en les estructures polítiques com a actors decisius. En tenim exemples en les iniciatives orientades a la coproducció de polítiques públiques o els espais de participació ciutadana liderats des dels municipis per a la construcció dels plans de barris.

Actualment ens trobem davant d'una mirada d'empoderament que integra els tres nivells descrits en els punts anteriors (autonomia individual, consciència dels propis drets individuals i col·lectius i incidència política per a la transformació real i efectiva). De manera més operativa es trasllada en tres dimensions interrelacionades de l'empoderament que queden recollides en el llibre *From prevention to wellness through group work*, de Joan K. Parry (2014), que ajuden a entendre quin és aquest procés i en què es basa. La primera seria el desenvolupament d'un concepte més positiu i potent d'un mateix. La segona, la construcció de coneixement i una capacitat més crítica per entendre el context social i polític. La tercera, cultivar recursos i estratègies que permetin fixar objectius personals i col·lectius (PARRY, 2014).

Concepte tradicional del poder i relació amb l'empoderament

En aquest punt és fonamental poder identificar un dels elements bàsics que diferencia el concepte d'empoderament de la concepció clàssica del poder.

Si partim del concepte de poder conceptualitzat per Nietzsche (VÁSQUEZ, 2012) entenem que estem parlant de la dominació de l'altre. El poder concebut com una posició que pretén aconseguir quelcom mitjançant el sotmetiment. Un dels exemples més clars n'és el sistema patriarcal que ha pretès i aconseguit –durant segles– situar les dones en posició de sotmetiment vers els homes. Més enllà de la posició individual de cadascú ens interessa, en aquest context, observar que aquesta concepció tradicional del poder defineix els dominants en funció dels oprimits.

Efectivament el concepte d'empoderament emana del concepte de poder. És interessant identificar la reapropiació del

concepte de poder –utilitzat tradicionalment pels “poderosos”– per part de col·lectius oprimits, aconseguint-ne un nou significat que posa el focus en la capacitat personal i col·lectiva de donar-nos poder a nosaltres mateixos sense que això signifiqui ubicar-nos per sobre de ningú; dibuixant així una nova mirada política que pretén obrir la consciència de la possibilitat de transformació social.

Així, l’empoderament no pretén exercir poder sobre algú sinó que és una estratègia d’adquisició del poder individual i col·lectiu per aconseguir la justícia social. I aquí radica la gran diferència amb la concepció clàssica. En el cas concret de l’acció social, el procés d’empoderament resideix bàsicament en la persona, no en el professional. Les persones s’empoderen **elles mateixes**. No són a-poderades per un professional. Aquí és on trobem la diferència entre els conceptes d’empoderament i apoderament. Tots dos els trobem en la literatura sobre el tema, utilitzats moltes vegades de manera indiferenciada, però plantegen aquest important matís. En aquest sentit l’empoderament és el que trenca realment amb l’assistencialisme perquè al·ludeix a la **capacitat d’agència** de les persones.

És aquí necessari també relacionar el poder amb els lideratges. La tradició del poder s’ha exercit mitjançant lideratges d’imposició, de dominació. Les estratègies d’empoderament estan orientades a l’autogestió i, per tant, al lideratge mateix com una part fonamental del desenvolupament humà. Partint de la premissa que l’empoderament ha de ser l’estratègia que permeti que tota la ciutadania pugui fer valdre els seus **drets** en igualtat de condicions.

L’empoderament no pretén exercir poder sobre algú sinó que és una estratègia d’adquisició del poder individual i col·lectiu per aconseguir la justícia social

La teoria feminista i l’empoderament

Des de la mateixa definició del mot és fàcil afirmar que l’empoderament és, en si mateix, un concepte feminista perquè trenca amb la lògica de la individualitat associada a la masculinitat tradicional.

La teoria feminista ha tingut un paper clar en el desenvolupament del concepte d’empoderament. Tal com apunta Magdalena León (2002), encara que els ideòlegs sobre les noves concepcions del poder –entès com una estructura social– com Foucault, Freire, etc., no esmenten explícitament les relacions de gènere en l’anàlisi del poder, sí que són importants en el concepte d’empoderament desenvolupat a partir de la “segona onada feminista” i que pretén transformar les estructures socials.

Les teories feministes aniran incorporant, progressivament, la necessitat que les estratègies d’empoderament no només no poden anar de dalt a baix –tal com es plantejava amb els nous enfocaments socials– sinó que han d’incorporar la mirada de gènere i parlar de la subordinació de les dones pel fet de ser-ho

més enllà de la subordinació específica patida pels col·lectius oprimits. Aquí podem destacar algunes fites tan importants com el dret al vot per a les dones per part del moviment sufragista o les actuals lleis per a l'erradicació de les violències masclistes en diferents territoris.

L'empoderament entès des d'una perspectiva feminista contribueix substantivament a la mirada de l'actuació col·lectiva com a forma de transformació política. La frase "lo personal es político" –clàssica del moviment feminista– ja fa referència a aquest concepte. León (2002), fent referència a Batliwala, parla d'una forma de poder "sustainable" que fa referència tant a l'àmbit local com al global, a l'àmbit productiu i reproductiu i, en definitiva, al macro i al micro. L'empoderament ha estat una estratègia bàsica del feminisme establint i posant "sobre la taula" la desigualtat produïda pel sistema patriarcal i el sistema sexe-gènere. Aporta, com a concepte, la capacitat de decidir sobre els (nostres) drets de les dones i sobre els drets humans en general. Pretén una nova manera de concebre el poder i, com a aspecte central, el reequilibri de gènere.

El repte a què ens enfrontem ara és que aquesta manera d'entendre el lideratge personal assegurí un empoderament individual i col·lectiu en tots els àmbits, incloent l'escolta activa, la comprensió, la negociació i l'empatia. Valors clarament vinculats i compartits amb el feminisme.

El cas de l'empoderament femení

L'empoderament de les dones pretén restablir la desigualtat que es produeix fruit del sistema sexe-gènere pel qual, segons Gayle Rubin (1986), s'assimila el sexe biològic a una sèrie de característiques, aptituds i actituds esperables de cada sexe i alhora, aquesta classificació binària entre home i dona no és equilibrada en termes de poder sinó que tant les dones com tot allò associat a l'univers femení és considerat inferior. L'empoderament, doncs, pretén conferir a les dones la capacitat de decidir sobre elles mateixes i tota la societat.

La perspectiva de gènere i feminista en la concreció d'aquestes estratègies d'empoderament és fonamental per entendre i transformar aquest desequilibri de gènere per intentar identificar l'impacte de gènere en les oportunitats de les persones tenint en compte quin paper juguen els rols socials i quines són les interaccions que es porten a terme entre els gèneres. Les relacions entre homes i dones han estat, històricament, relacions de desigualtat, poder, exclusió i dominació. Des que l'empoderament s'incorpora com a mesura positiva en la IV Conferència Mundial de les Dones a Beijing l'any 1995, diverses institucions l'han introduït en les seves polítiques d'igualtat. S'ha anat constatant així, que el control del poder per part de les dones és un procés que promou canvis a escala

Les relacions entre homes i dones han estat, històricament, relacions de desigualtat, poder, exclusió i dominació

individual i col·lectiva afavorint relacions més equitatives entre dones i homes.

Un dels casos emblemàtics del que suposa l'empoderament per millorar els nostres drets i, anant més enllà de l'increment de democratització de les societats contemporànies, és el cas –esmentat més amunt– de les sufragistes, que, gràcies a la seva reivindicació col·lectiva prenent consciència de la situació d'opressió a què estaven sotmeses pel fet de ser dones, van aconseguir canviar l'estatus polític de les dones aconseguint el dret a vot.

Històricament –i actualment encara és així– les dones reben i incorporem una socialització de gènere que ens col·loca en una posició de desempoderament. El nostre mandat cultural respon a la cura d'altres per sobre de la nostra, al reconeixement per part d'altres com l'únic legítim que ens atorga valor i als afectes que ens proveeixin altres com allò que donarà sentit a les nostres vides. És per això que la incorporació de l'empoderament esdevé, més encara, revolucionari en les dones. Un concepte que ens legitima a identificar i potenciar les nostres fortaleses i capacitats individuals i col·lectives i posa paraules i fets a allò que sovint s'ha viscut com la transgressió del rol de gènere. Aspectes tan *revolucionaris* com exercir els nostres drets sexuals, per exemple.

Què ha suposat socialment la introducció del concepte d'empoderament?

Els sistemes democràtics actuals segueixen estant dins d'un sistema d'eixos d'opressió que sovint són invisibilitzats. Comptar amb diverses estructures formals que funcionen com "l'arquitectura de la democràcia" i que han estat durant molts anys els canals de participació social i política ha contribuït a desdibuixar l'existència de les desigualtats socials. Parlem del sistema electoral, els sindicats, etc. El concepte d'empoderament –sobretot en la seva dimensió ciutadana– ha posat paraules als canvis socials que han trencat la lògica política tradicional i han permès i forçat nous espais de reivindicació de drets, d'escolta i, en definitiva, d'empoderament. Sovint les paraules defineixen realitats i permeten accedir a pensar noves concepcions del món. Aquesta realitat política es transforma i tradueix en quotidiana cada cop que hi ha una protesta concreta per les "retallades" en l'educació o en la salut –per posar dos exemples– i es crea, ad-hoc, un moviment que reivindica. Però també es tradueix en la quotidianitat quan les persones usuàries dels serveis de salut ja no exerceixen com a subjectes passius el consell del professional expert sinó que plantegen i qüestionen quin és el servei que tenen dret a rebre i com.

Què ha suposat per les persones susceptibles de ser ateses per les polítiques socials i programes d'acció social

L'empoderament posa paraules a una infinitat de processos, capacitats, habilitats, competències, aptituds i circumstàncies vitals que es posen en joc al llarg de la vida de les persones. Ens ajuda a visibilitzar de forma holística tot allò que ens conforma com a persones i ens ajuda a prendre consciència del què està en les nostres mans per poder canviar el que som, el que fem i com ens percebem a nosaltres mateixes i el nostre entorn.

Aquest canvi de perspectiva és revolucionari en l'àmbit del treball social

Aquest canvi de perspectiva és revolucionari en l'àmbit del treball social si tenim en compte que les aproximacions clàssiques centraven els seus esforços en un abordatge individual, sovint descontextualitzat i, sobretot col·locant el professional en la posició de superioritat que li conferia el fet de tenir "tota" la raó i explicació sobre què necessitaven les persones que acudien als serveis.

Si entenem l'empoderament com un nou paradigma en l'acció social veiem que transforma necessàriament la mirada i actuació professional situant-se en l'acompanyament de processos i de la persona "atesa", que lidera l'esdevenir de la seva pròpia vida. Estem doncs parlant també d'entendre i acceptar els errors com a part del camí i del procés de treball i, sobretot, la proactivitat de la persona, que serà al final una de les eines bàsiques per transformar.

Ara bé, de la mateixa manera que el concepte d'empoderament pot ser una nova forma de guiar l'acció social que pretén estar a les antípodes de l'assistencialisme, també cal prestar atenció a dos possibles riscos que es poden produir. D'una banda la simplificació excessiva de processos que impacten objectivament i subjectivament en les persones, deixant de banda el treball profund d'autoconeixement, que sovint passen necessàriament per descobrir realitats no gratificants però que sens dubte ens dona una visió més completa i complexa de les nostres realitats. I per altra banda descomptar els determinants estructurals que impacten directament en les nostres vides i sobre els quals no podem incidir o com a mínim no amb el grau que ens caldria, per molt empoderades que estiguem. Estem parlant de la política i les polítiques macroeconòmiques i les polítiques de l'estat del benestar, la força dels actors econòmics i socials, el mercat de treball i la cultura i els valors. També parlem dels eixos de desigualtat que des de la concepció tradicional del poder situen les persones en diferents llocs i amb diferents punts de partida: la classe social, el gènere, l'edat, l'ètnia, el lloc on vivim, etc.

Així, tot i que l'empoderament col·lectiu advoca justament per prendre consciència d'aquest poder transformador i exercir-lo per canviar aquests determinants estructurals -i és aquí

on radica una part important de la força del concepte-, també és veritat que estem molt lluny de capgirar completament el sistema neoliberal actual.

Des de l'acció social directa hem d'estar molt atents a aquests dos riscos. Treballar per donar eines a les persones que acudeixen a demanar ajuda perquè aconseguixin ser cada cop més conscients dels seus drets, i alhora del poder transformador que poden tenir però sense caure en l'efecte culpabilitzador que pot esdevenir el lema "si vols pots", perquè aleshores podem tornar a caure en un reduccionisme on s'afirmi que tot el que passa depèn o bé de la nostra voluntat i esforç individual en general o de la nostra voluntat i esforç per implicar-nos amb accions d'empoderament col·lectiu.

Cal tenir consciència que no sempre i sota qualsevol circumstància es poden viure o promoure processos d'empoderament realment transformadors i quasi mai aquests es poden fer encabir en estructures o mètodes molt estandarditzats. L'empoderament ha de tenir una mirada que ens permeti trencar la barrera entre professional i persona, mirant l'altre com a persona subjecte de drets i amb capacitats que li han permès viure i/o sobreviure fins al moment que el tenim al davant, i assumint que la definició de les necessitats o projectes de futur no la farem nosaltres com a professionals sinó cada persona. No hi ha, des del meu punt de vista, element més empoderador en el nostre acte professional que generar i afavorir les condicions que permetin l'autonomia i la llibertat personal i col·lectiva.

Abús del concepte i elements limitadors

L'empoderament, al costat dels moviments socials i les noves formes d'entendre el món, pretén trencar la dicotomia dels poderosos (en masculí) i els desempoderats per entrar en un nou ordre social. Som encara en el procés.

Cal però obrir un debat que permeti repensar el concepte i prendre consciència que el significat que s'atorga a la paraula *empoderament* pot respondre a criteris molt diferents en funció de quina és la veu que l'utilitza o, fins i tot, que l'instrumentalitza. De la mateixa manera que el concepte d'empoderament, sent tan global, pot dir-ho tot, pot també acabar convertint-se en una "crossa" conceptual buida de contingut.

Quan es consolida el concepte d'empoderament en l'arquitectura de la cooperació internacional i queda fixat en les metodologies teòriques d'intervenció emergeix també una anàlisi crítica que planteja -de manera absolutament pertinent- que és com a mínim complicat parlar d'empoderament en una estructura geoeconòmica estratègica mundial on l'eix nord-sud i el desequilibri de poder és central. Quin empoderament podem contribuir a estimular en països, comunitats, ciutadani-

es, etc., on les entitats, països, col·lectius, agències que hi intervenim formem part de l'estructura de poder que oprimeix?

Així mateix el debat es pot traslladar a la nostra realitat local encara que sigui amb altres termes. El concepte d'empoderament en l'acció conviu amb les estructures de poder tradicionals que emanen, com deia Foucault (1978), del mateix sistema i de les relacions interpersonals. El sistema tendeix a reproduir-se infinitament. En aquesta tendència homeostàtica del poder a perpetuar-se, el concepte d'empoderament corre el risc d'esdevenir, un cop més, un instrument d'invisibilització de les desigualtats. Tal com comentàvem anteriorment, les noves formes de participació política -i en aquest sentit d'empoderament polític-, si els mecanismes d'incidència no són molt clars, poden institucionalitzar-se corrent el risc de quedar al servei de les estructures del poder.

Aquests riscos ens fan parlar del **miratge de l'empoderament**. Cal no caure en analitzar i tractar els processos d'empoderament de manera aïllada dels eixos de desigualtat que travessen totes les persones, perquè, una vegada més, fins i tot dins dels mateixos processos d'empoderament, aquests processos poden ser limitadors.

Com a professionals, cal que treballem amb una mirada interseccional també en l'empoderament per entendre les diferents variables que operen en cada cas, sigui col·lectiu o personal. Cal reconèixer que cada persona parteix d'un punt diferent i per tant presenta, a priori, un recorregut d'empoderament diferent i condicionat per aquestes variables. L'empoderament "estàndard" no existeix i mai podrà ser el mateix per un home blanc de classe mitjana en un context com el nostre que per a una dona d'origen estranger i de classe baixa, per posar un exemple. Això és important per no caure en el risc de desenvolupar accions i metodologies d'empoderament generals, que persegueixin uns mateixos objectius i per no carregar sobre certs col·lectius o persones la pressió de la sobrerresponsabilització d'empoderar-se des d'un angle i d'una manera que probablement s'escapi de la seva realitat. Perquè fins i tot el significat d'empoderament, el que implica i les possibilitats que presenta, pot variar d'una persona a l'altra.

Un nou repte des de l'empoderament: la tecnopolítica i la participació 2.0

L'empoderament ciutadà està aconseguint una gran expansió a partir de la incorporació de la participació política a través de la tecnologia. Aquest concepte incorpora elements molts diversos que poden anar des de la creació del grup de recerca universitari tecnopolítica de la UOC fins als insults a polítics i polítiques a les xarxes socials que ja han passat a formar part de la nostra "normalitat democràtica". En tots els casos ens

trobem davant de l'evidència que el sistema polític tradicional no sap interpretar aquesta transformació i això genera friccions importants i dilemes jurídics pel que fa a la llibertat d'expressió, la qual cosa posa de manifest que ja no hi ha capacitat de control per part de la classe política tradicional. Aquest fet posa en relleu que moltes de les regulacions actuals queden lluny de ser les necessàries en aquest nou paradigma social i polític on la ciutadania ha agafat el protagonisme, sobretot, mitjançant la tecnologia. Aquesta nova realitat permet la democratització de la informació i la mateixa tecnologia actua d'altaveu. És, sens dubte, una dels vessants més rellevants de l'empoderament ciutadà a l'actualitat i està en creixement.

La utilització responsable de les tecnologies de la ciutadania possibilita la creació d'una estructura social creativa i innovadora que fa valdre les idees. Tenir les eines i la consciència política esdevé l'empoderament en si mateix. Transcendeix la lògica dels grups oprimits per entrar en la lògica de la globalització i capacitat d'incidència directa de milions de persones que són capaces d'identificar no només la lògica del grup oprimat sinó identificar que totes les persones han sofert alguna vulneració de drets en algun moment de la seva vida sense que aquest fet menytingui la identificació de la sistemàtica vulneració de drets dels col·lectius oprimits. Sent agents actius de transformació en els dos nivells.

Així doncs la tecnologia ha proporcionat a l'empoderament ciutadà la plataforma imprescindible per desenvolupar-se i, alhora, ha permès que els moviments socials se'n retroalimentessin. Tal com dèiem la política tradicional s'enfronta al repte de transformar-se i assumir que la política ja no es pot centrar a exercir el poder sinó que ha d'estar al servei de l'empoderament ciutadà.

Però l'empoderament ciutadà, a través de la tecnopolítica, també s'enfronta al repte que la tecnologia estigui prou democratitzada i a l'abast perquè no suposi un nou espai de "desempoderament" i per tant de desigualtat per a alguns col·lectius i acabi reproduint les dinàmiques de poder anterior a les noves formes de fer política. Calen, doncs, estratègies inclusives que tinguin en compte justament com impacta la tecnologia en els diversos eixos d'opressió i també amb aquelles generacions que no han nascut en entorns digitals.

L'empoderament de la mà de les tecnologies pot estar transformant el món. Ho confirmarem d'aquí algunes dècades.

La tecnologia ha proporcionat a l'empoderament ciutadà la plataforma imprescindible per desenvolupar-se i, alhora, ha permès que els moviments socials se'n retroalimentessin

Bibliografia

- AGUILAR GARCÍA, M. T. El sistema sexo-género en los movimientos feministas. *Annis. Revue de Civilisation contemporaine Europees/Ameriques*, 2008, núm. 8, p. 1-11. ISSN: 1764-7193.
- BRETON, M. On the Meaning of Empowerment and Empowerment-Oriented Social Work Practice. *Social Work with Groups*, 1994, vol. 17, núm. 3, p. 23-37. ISSN: 1540-9481.
- FOUCAULT, M. *Vigilar y Castigar. Nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI, 1978. ISBN: 978-84-323-0332-6.
- LEÓN, M. Empoderamiento: relaciones de las mujeres con el poder. *Revista de Estudios Feministas*, 2002, vol. 8, núm. 2. ISSN: 0104-026X.
- PARRY, Joan K. *From Prevention to Wellness Through Group Work*. Oxford: Routledge, 2014. ISBN: 9781315827742.
- PIGG, Kenneth E. Community Leadership and Community Theory: A Practical Synthesis. *Journal of the Community Development Society*, 1999, vol. 30, núm. 2, p. 196-212. ISSN: 0010-3829.
- RUBIN, Gayle. El tráfico de mujeres: notas sobre la "economía política" del sexo. *Revista Nueva Antropología*, 1986, vol. VIII, núm. 30, p. 95-145. ISSN 0185-0636.
- SOLOMON, B. B. *Black Empowerment: Social Work in Oppressed Communities*. Nova York: Columbia University Press, 1976. ISBN: 0231040865.
- SOLOMON, B. B. Empowerment: social work in oppressed communities. *Journal of Social Work Practice. Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*, 1987, vol. 2, núm. 4, p. 79-91. ISSN: 1465-3885.
- TURNER, Sandra G.; MASCHI, Tina M. Feminist and empowerment theory and social work practice. *Journal of Social Work Practice. Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*, 2015, vol. 29, núm. 2, p. 151-162. ISSN: 1465-3885.
- VÁSQUEZ ROCCA, A. Nietzsche: de la voluntad de poder a la voluntad de ficción como postulado epistemológico. *Nómadas*, 2012, núm. 37, p. 41-53. ISSN: 0121-7550.